

Erzurumlu Emrah'ın Yeni Bir Elyazma Divanı

Metin KARADAĞ*

ÖZET

XIX. yüzyılın önemli isimlerinden biri olan Erzurumlu Emrah'ın şiirleri, çeşitli antolojilerde toplanmıştır. Bu şiirler arasında polemik konusu olanlar çoğunluktadır. Elimizde bulunan yeni ve orijinal bir yazma divan, bu konuya yeni bilgiler getirmekte, şairin bilinmeyen bazı şiirlerini gün ışığına çıkarmaktadır.

SUMMARY

Emrah's A New Original Divan

Nineteenth century's famous poet Emrah's poetries were collected in different anthologies. Most of his poetries are in polemics subject. A new and original written Divan brings new knowledges on the subject and exhibits some of the unknown poetries of the poet.

Bir önceki yüzyılın oldukça sönük görüntüsünden sonra XIX. yüzyılda halk şiirinin, yeni bir parlak dönem yaşaması, dikkat çekicidir. Divan edebiyatının son devrelerinin yaşandığı bu dönemde halk şiirinin görkemli şahlanması yanı sıra, Zihni, Seyrani, Emrah, Nuri gibi isimler ağıdalı, süslü, terkipli bir dile dayanan aruzlu şiirler de yazmışlardır. "Kalem şuarası" da denilen bu grup içinde gerek eserlerinin yaygınlığı gerekse etkileri bakımından Erzurumlu Emrah'ın özel bir yeri bulunmaktadır.

Doğum ve ölüm tarihleri üzerinde geniş tartışmaların bulunduğu Erzurumlu Emrah'ı, XIX. yüzyıl sanatçısı olarak kabul etmekteyiz. O'nun şiirlerinin,

* Yard. Doç. Dr.; Uludağ Üniversitesi Necatibey Eğitim Fak. Öğretim Üyesi (Halen Madrid Üniversitesi Türk Dili Öğr. Üyesi).

Ercişli Emrah ve Tokatlı Nuri başta olmak üzere diğer isimlerle karıştırılması da, Erzurumlu Emrah'ın ikinci tartışmalı yönünü oluşturmaktadır. Tartışmalı şiirler üzerinde; dil, üslup, devir, eda gibi çeşitli yönlerden ayrıntılı araştırmalar yapılmadığından yazılanların, konuya açıklık getirdiğini söylemek zordur. Araştırma eksikliğine, doğru ve orjinal yayın azlığını da eklemek gerekmektedir. Ercişli Emrah'ın şiirleri hakkında yayınlanmış olan bir çalışma, konuya bir çok açıklık kazandırmıştır¹. Erzurumlu Emrah'ın şiirleri üzerinde yapılmış yayınlar, ilkleri izlemek, aynı şiirleri tekrarlamaktan başka bir yenilik getirmediği gibi, şiirlerin gerçek sahipleri konusunu da iyice bilinmezliğe sürüklemişlerdir.

Elimizde bulunan (H. 1304) tarihli el yazma Erzurumlu Emrah divanının incelenmesiyle, bu konuya önemli ölçülerde aydınlatıcı bilgiler getirildiğini sanmaktayız. Ayrıca Emrah'ın bilinmeyen (veya yayınlanmamış) şiirlerinin varlığı da, elyazmamızın değerini arttırmakta, önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir.

Elyazmasındaki şiirleri okumaya başlamamızla, bazı bilinmeyen şiirlerle karşılaşmamız, bizi heyecanlandırmıştı. Ancak, yurtdışında görevli olmamız sebebiyle, aruzlu şiirler üzerinde tam karşılaştırmalı bir araştırma yapmamız mümkün olmadı. Bu yüzden aruzlu şiirlerin, kesin durumu hakkında fazla bir şey söylemek mümkün olmadı. Prof. Dr. Saim Sakaoğlu'nun Ercişli Emrah adlı eserinde kayıtlı şiirlerinden sadece iki şiir, yazmamızda bulunmaktadır. Bunlardan biri; "*Çağırışur bülbüller gelmiyor bağban / Hoyrat dost bağından gül aldı gitti*" diye başlayan koşma ile, diğeri ünlü "*Sabahtan uğradım ben bir fidana / Dedim mahmur musun dedi ki yok yok*" girişli manzumedir.

Yazmada hiçbir sekizli şiir bulunmamaktadır. Bu da "Erzurumlu Emrah sekizli şiir yazmamıştır" görüşünü güçlendirmektedir. Hatta – Erzurum yörelerinde çok bilinen, Erzurum'un musiki simgesi haline gelmiş olan "Tutam yâr elinden tutam" diye başlayan ünlü tatyân da yazmamızda bulunmamaktadır.

Yukarıda ilk dizelerini verdiğimiz Erzurumlu ve Ercişli Emrahlar arasında ihtilaflı olan bu şiirlerin gerçek sahibini tespit etmek oldukça zordur. Kanaatimize göre, Erzurumlu Emrah'ın hikemî, tok oldukça bedbin havası bu şiirlerde oldukça belirgindir. Öte yandan dörtyüze yakın şiiri kapsayan geniş boyutlu bir el yazma divanda, Ercişliyle polemik olabilecek sadece iki şiirin bulunması, titiz bir yazıcı ile karşı karşıya bulunduğumuzu göstermektedir.

Yazmada yer alan 16 şiir, şairimizin çırağı olan Tokatlı Nuri üzerinde detaylı, olgun bir eser olan Ahmet Talat (Onay)'ın Tokatlı Nuri adlı eserinde, bu şaire ait olarak gösterilmiştir. Usta-çırak ilişkileri içinde bu karıştırmanın son derece doğal olduğu söylenebilir. Bu konuda basılmakta olan kitabımızda gerekli incelemeleri yaptığımız için, burada tekrardan kaçınılmaktayız².

1 Saim Sakaoğlu; Ercişli Emrah, Ankara, 1987.

2 Bu yazma divana dayanarak hazırladığımız "Karşılaştırmalı çeviri yazılı Erzurumlu Emrah Divanı" adlı çalışmamız Uludağ Üniversitesinde yayınlanmak üzeredir.

Erzurumlu Emrah, divanı basılan ender halk şairlerindedir. Divanı, H. 1332 yılında İstanbul'da basılmıştır. İç kapakta "Tarikat-ı âliyye-i Nakşibendiyye hûlefasından ârifi billah ve vâsıl-ı Şeyh" Emrah Erzurumî kadesselahu sırrehul-aziz hazretlerinin divanıdır. Tarikat-ı aliiyye-i rûfaiyeden Mehmed Abdulaziz Erzurum tarafından tab' ve neşredilmiştir" kaydı bulunmaktadır.

Elimizdeki yazma divan ise, 1304 (1888) tarihini taşımaktadır. Yazılış yerinin Sivas olduğunu bildiğimiz kitap, büyük boy aharlı seksenbeş sayfadan ibarettir. Bazı sayfalar numaralandırılmalarına rağmen, boş bırakılmıştır. Kitabın sırtı deri, kapağı; kağıtların birleştirilmesinden oluşmuş kalın bir kartondan yapılmıştır. Kapağın köşeleri ve bazı sayfaları çok yıpranmış, bazı şiirlerin okunması imkânsız hâle gelmiştir. Sayfa ölçüleri, 16x24 cm. dir. Siyah boyalı kâmişla ve düzgün bir nesirle yazılmıştır. Bazı sayfalarda yer alan şiir sayısı farklıdır. Meselâ, yazmanın 28. sayfasında bir, 41. sayfasında üç, 78. sayfada ise yedi şiir bulunmaktadır. Ayrıca kenar boşluklarına da şiirlerin yazıldığı sayfalar vardır.

İç kapakta "Mecmua'ı Dîvân-ı Emrâh Bâbâ" başlığının altında "Fahred-din" adına bir mühür bulunmaktadır. Bu kapağın üst kısmında, silikliğinden tam okunamayan:

Dil verme o dildâre ağıyâr (....)
Bi'mârda olan gülde letâfet bulunur mu

beyti bulunmaktadır.

Şiirlerin bittiği 58. sayfanın altında ise "Seksenbeş varakdan müretteb olub, bir dalımı kesenin eli kesilsin yahüd bir harfden bir gazel ya koşma olsun (....) bulub da hâli birine tahrir iderse eli var olsun, Mart (?) - 304" notu bulunmaktadır. Bu tarihin Emrah'ın muhtemel ölüm tarihinden 30-35 yıllık bir zamana rastlaması, Sivas'tan gelmesi, sağlam bir kaynakla karşı karşıya bulunduğumuz kanaatini uyandırmaktadır.

Ayrıca arka kapağın iç kısmında, değişik bir hatla yazılı ve tam okunamayan "Bu kitabı süvari üçüncü bölüğü emin has... efendi cumartesi gicesi ben bu...." gibi kelimeleri ihtiva eden bir yazı bulunmaktadır. Bunun, divanı sonradan okuyan biri tarafından yazılmış olduğunu tahmin etmekteyiz. Bu satırlar arasında bir "Erzurum" kelimesi de dikkatimizi çekmiştir.

Elyazma divanda, 155 heceli şiir, çoğunluğu divanî ve kalenderîlerden oluşan 207 aruzlu şiir, 13 kıt'a, iki altılı, üç tane de beşli haneler bulunmaktadır. Bazı şiirler yazmada mükerrirdir. Muhammes, müseddes, vezni-âher gibi türlerde çeşitli teknik bozukluklar görülmektedir.

Yazmanın arka kapak iç sayfasında musahhihin elinden yazıldığı kesin olan ve:

Kaçma benden nazlı yârim semte gel düşman güler
Kaçma benden gözli yârim küste gel iller güler

biçiminde bir beyit bulunmaktadır.

Aruz vezniyle yazılmış şiiirleri karşılaştıramadığımız için eskilik-yenilikleri için bir şey söyleyemiyoruz. Fakat heceli şiiirlerinden on manzûme, ilk defa bu divanla ortaya çıkmaktadır. Göremediğimiz kaynakların bulunabileceğini önemle belirterek, Emrah'ın ilk defa yayımlanacak şiiirlerini ekte sunuyoruz*.

Sabahdan uğradım ben bir figāna
O da serdār olmuş ilin üstüne
Cemāline bakdım didim māşallah
Selāmına durdum o yolun üstüne

Selāmını aldım aldır elleri
Söyledikçe lezzet verir dilleri
Ak gerdan altında çifte benleri
Sandım kan damlamış karın üstüne

Emrahın dizinde oldum divāne
Kul oldum 'aşkınlā ben yane yane
Karşumda bir güzel döner pervāne
Şimdi şāh oldum güzellerin üstüne.

Ey güzeller şāh-ı aşıklar ahı
Kesme bizden rāh-ı itme içtināb
Hāğdan it hicāb
Yeryüzünün māhı diller penāhı
Seversen Allahı çok kılma a'zāb
Ey tutan niķāb

Sen hūbların a'lāsı cihān ra'nāsı
Ka'külünün sevdāsı gönölüm hevāsı
Kaddin dilārāsı aşkın cilāsı
Başın belāsı kaçların mihrāb
eyledi harāb

Emrah ne savaştır yār kalem kaçdır
Hāyif bağı taşdır gözlerim yaştır
Rūpları haşhaştır aşkın āteştir
Cemālın meh-veşdir mislin āfitāb
Bulunmaz erbāb

* Bu şiiirlerin tamamı Necatibey Eğitim Fakültesince yayınlanacak kitabımızda bulunacaktır.
M.K.

Elimden aldirdim gül yüzlü yārī
Daha bulamadım ellere nisbet
Severim kemlikle değıldir kasdım
Deli bülbül olmuş güllere nisbet

Evvelden bulandım şimdi duruldum
Ben bir hakikatli nazlı yār buldum
Geceler subha dek yāre saruldum
Sarılalım ince bellere nisbet

Karadır kaşların dişlerin nurdan
Birisi ibrişim çokcası telden
Gönlümün 'ilācı al beyaz gerdan
Dökülsün kaküller benlere nisbet

Emrah bir yār sevdim on beş yaşında
Kudretten kalemi vardır kaşında
Çık salın a kuzum yārān içinde
Bizi zemmeyleyen dillere nisbet.

Nedir şeydā bülbül vakt-i sheherde
Bencileyin ah ū zārīn var seniñ
Ben garibim bunda bir muradım yok
Küşād olmuş gül-'izārın var seniñ

'Aşkın derūnımda itdi vāveylā
Bağında āhımdan var olan eşyā
Benim gibi böyle rüsvā olmamış
Dehr içinde 'itibārın var seniñ

Hayf feryādınla oldum nā-tüvān
Āteş-i 'aşkını eyledim pinhan
Sanma tehi yere eyledim efgān
Emrah gibi gūş-vārın var senin.

Geldi vāsıl oldu bize selāmin
Ey rūh-ı revānım aleyküm selām
Aldım selāmını eyledim kıyām
Ey kaşı kemānım aleyküm selām

Hasta idim beni getirdi cāna
Sağ oldu yarem varmam yanına
Selāmın şifadır yār hasta cāna
Her derde dermānım aleyküm selām

Nice tā'zim ile aldım selāmın
Bu aşık kapında kulun gulāmın
Cāna safa verir her bir kelāmın
Ey gonce dehanım aleyküm selām

Kapına gelmiştir Emrah biçāre
Demişsin selām it benden ol yāre
Gönül verdim cenāb-ı vāh-ı ağıyāre
Devletlü hünkārım aleyküm selām.

Gönül sahrasında görüb bir āhu
Fezā-yı aşka ben sayyād olmuşam
Tişe-i aşkla başlar kesüb ya Hū
Ol leb-i Şirinde Ferhād olmuşam

Gönül müstefîdir hubb-ı mevlādan
Anın çün fāriğim fazl-ı Leylādan
Feyz-i himmet alub pir-i sevdādan
Tarık-i aşk içre irşād olmuşam

Çok görüb geçürdüm kurbiyet çilesin
Fark itmedim benī Adem hullesin
Tā tıfıdan beri felek sillesin
Yiye yiye Emrah üstād olmuşam

Âşık oldum girdim meydân-ı aşka
Aşka uyub aşınāya sığındım
Soyunub girdim irfân-ı aşka
Bir hey'et-i evliyāya sığındım

Evvela icrā-yı feragat itdim
Andan sonra bezm-i tarikat itdim
Hakikatden kesb-i ma'rifet itdim
Düşüb kurb-ı evliyāya sığındım

Emrah ihtiyarım kalmadı elde
Kişver-i aşkı gezdim hep belde belde
Can nakdini cānāna şimdiki halde
Teslim itdim bir Mevlāya sığındım.